

NHỮNG LIÊN HỆ TRAO ĐỔI Ở MỘT CHỢ VÙNG BIÊN

(NGHIÊN CỨU TRƯỜNG HỢP CHỢ VÙNG BIÊN Ở TỈNH LÀO CAI)

TẠ THỊ TÂM*

Tóm tắt: Chợ vùng biên là nơi diễn ra các hoạt động trao đổi, giao lưu của cư dân ở vùng biên, đồng thời là nơi trao đổi hàng hoá của cư dân ở khu vực biên giới giữa hai quốc gia láng giềng. Chợ vùng biên có lịch sử hình thành từ rất sớm. Chợ Cốc Lếu (tỉnh Lào Cai) là chợ vùng biên, có lịch sử lâu đời, gắn với sự hình thành và phát triển kinh tế - xã hội ở vùng biên giới Việt - Trung. Đây là nơi diễn ra các hoạt động trao đổi hàng hoá trong nội vùng, liên vùng và xuyên biên giới (với bên kia Trung Quốc). Các hoạt động buôn bán ở chợ vùng biên này không những tạo ra sự liên kết trong vùng mà còn tạo sự liên kết xuyên vùng và xuyên biên giới. Chính những liên hệ trao đổi hàng hoá này đã thúc đẩy các hoạt động buôn bán truyền thống ở vùng biên và là động lực thúc đẩy sự phát triển kinh tế - xã hội.

Từ khoá: Chợ vùng biên, liên hệ, trao đổi, mua bán

“Chợ là nơi công cộng để đông người đến mua bán vào những ngày hoặc những buổi nhất định”⁽¹⁾. Chợ chính là nơi tụ họp giữa người mua và người bán để trao đổi hàng hoá, thực phẩm hàng ngày theo từng buổi hoặc từng phiên nhất định (chợ phiên)... Chợ là nơi diễn ra các hoạt động trao đổi mua bán hàng hoá, dịch vụ cũng là nơi giao lưu văn hóa thỏa mãn nhu cầu sản xuất vật chất, tinh thần của người dân ở nhiều nơi, từ thành thị đến nông thôn, vùng sâu, vùng xa, biên giới và hải đảo với quy mô, đặc điểm riêng của từng địa phương.

Độc biên giới Việt - Trung có hệ thống các chợ truyền thống gắn với các cặp cửa khẩu, là nơi diễn ra các hoạt

động trao đổi, giao lưu hàng hoá ở vùng biên. Các chợ truyền thống ở vùng biên là nơi diễn ra các hoạt động giao lưu, trao đổi hàng hoá giữa cư dân trong nội vùng, liên vùng và xuyên biên giới. Sự đa dạng của hàng hoá và các mối liên hệ trao đổi ở chợ vùng biên tạo ra động lực để thúc đẩy kinh tế - xã hội ở vùng biên. Chính các cặp cửa khẩu và chợ ở vùng biên có những liên hệ và gắn kết với nhau tạo nên mạng lưới thị trường. Điều đó chứng tỏ, mạng lưới thị trường và chợ là một trong những thành tố quan trọng trong nền kinh tế hàng hóa, có quan hệ hữu cơ với văn hóa đảm bảo đời sống, văn hóa xã hội và

* ThS. Viện Dân tộc học

văn hóa nhận thức (tín ngưỡng, tôn giáo, ngôn ngữ...). Mặt khác, mạng lưới thị trường và chợ có quan hệ mật thiết với các yếu tố môi sinh (tự nhiên và xã hội), có giao lưu, tiếp nhận và trao đổi giữa cộng đồng này với cộng đồng khác. Điều đó làm cho mạng lưới thị trường cũng như chợ luôn mang hơi thở của đời sống, có sức sống mãnh liệt, thích ứng dễ tồn tại và phát triển.

Từ khi bình thường hoá quan hệ (1991) buôn bán qua biên giới Việt - Trung mở cửa và ngày càng được tăng cường. Lào Cai là tỉnh biên giới, có hoạt động buôn bán xuất nhập khẩu rất sôi động ở nước ta hiện nay. Chợ Cốc Lếu có vị trí rất thuận lợi trong hoạt động buôn bán hàng hoá ở biên giới. Chợ có lịch sử hình thành và truyền thống buôn bán từ rất sớm. Hiện nay, chợ Cốc Lếu là chợ lớn và nổi tiếng nhất tỉnh Lào Cai. Chợ là điểm đến của khách địa phương và các tộc người thiểu số ở các huyện trong tỉnh, khách du lịch trong nước và khách nước ngoài, đặc biệt là khách Trung Quốc.

Những tác động về kinh tế - xã hội, văn hoá ở vùng biên đã làm thay đổi diện mạo của một số chợ ở khu vực này. Trong bối cảnh đó, mạng lưới thị trường cũng như chợ ở hầu hết các khu vực khác đều có những thay đổi để thích ứng và phát triển trong bối cảnh nền kinh tế có những chuyển đổi mới. Vì vậy, những trao đổi ở chợ vùng biên, các trao đổi xuyên biên giới và các mối quan hệ tộc

người ở vùng biên giới Việt - Trung là vấn đề khoa học được nhiều ngành quan tâm, dưới nhiều góc nhìn khác nhau.

1. Vài nét về lịch sử hình thành chợ vùng biên

Hệ thống chợ ở tỉnh Lào Cai được hình thành từ rất sớm. Trước khi thực dân Pháp chiếm đóng (1886), trong thành cổ Lào Cai đã xuất hiện một số chợ như chợ Lão Nhai; chợ Bản Phiệt (huyện Bảo Thắng); chợ Cốc Ly (huyện Bắc Hà); chợ Cao Sơn và chợ Lũng Khẩu Nhín (huyện Mường Khương);...

Trên địa bàn tỉnh Lào Cai (trước năm 1945) có 11 chợ: Lào Cai, Phố Ràng, Bảo Hà, Mường Khương, Bắc Hà, Cốc Lếu, Sa Pa, Pha Long, Si Ma Cai, Phố Lu, Bát Xát. Ngoài ra, còn một số chợ thuộc châu Thủy Vĩ tỉnh Lào Cai cũ (vùng đất Lai Châu hiện nay) như Phong Thổ, Tam Đường, Bình Lư.

Năm 1903, chợ Cốc Lếu được thành lập, trở thành trung tâm buôn bán sầm uất. Từ đây, việc thông thương trao đổi hàng hóa với miền xuôi và với Vân Nam (Trung Quốc) thuận lợi hơn. Đến năm 1907, đô thị Lào Cai thực sự trở thành trung tâm kinh tế - văn hóa - chính trị của tỉnh, các mặt hàng như thảo quả, gỗ pơ mu, cánh kiến được trao đổi buôn bán với Vân Nam và về miền xuôi. Đến năm 1921, thực dân Pháp xây dựng cầu Cốc Lếu bắc qua sông Hồng, việc trao đổi buôn bán, giao lưu hàng hóa với cửa khẩu Hà Khẩu càng thuận tiện hơn.

Theo Niên lịch Công thương năm 1958 của Bộ Công thương, chợ Cốc Lếu (Lào Cai) 6 ngày họp một phiên (thời gian từ chiều thứ 7 đến hết ngày chủ nhật) bán các sản vật như nấm hương, gỗ thông, hoàng liên, mây... Một số chợ huyện khác như Bắc Hà, Si Ma Cai cũng tương tự 6 ngày họp 1 phiên, bán các sản vật như chè, thuốc phiện; chợ Bát Xát, Mường Hum, Ý Tý bán các sản vật như thảo quả, thuốc phiện⁽²⁾.

Ở Lào Cai và nhiều địa phương khác trong tỉnh, tên chợ thường gắn liền với tên địa danh nơi họp chợ, như chợ Mường Hum (huyện Bát Xát), chợ Bắc Hà (thị trấn Bắc Hà), chợ Sa Pa (thị trấn Sa Pa), chợ Si Ma Cai (thị trấn Si Ma Cai)... Ngoài ra, chợ còn được gọi theo tên một số hàng hóa đặc sản của vùng như chợ Si Ma Cai (chợ ngựa mới), chợ Bắc Hà (chợ ngựa), chợ Cán Cấu (chợ trâu, Mường Khương)... Ở các chợ trên, sản buôn ngựa, trâu cũng là nơi diễn ra hoạt động mua và bán các hàng hóa trên.

Chợ Cốc Lếu trở thành trung tâm trao đổi hàng hoá và sinh hoạt văn hóa của một vùng rộng lớn, từ Sa Pa xuống, từ Bát Xát, từ Mường Khương, Si Ma Cai ra... thậm chí từ Hà Khẩu (Trung Quốc) sang, hoặc cư dân miền xuôi như Vĩnh Phúc, Phú Thọ, Hải Dương, Hải Phòng cũng mang sản vật đến đây trao đổi. Chợ Cốc Lếu cũ được dựng trên chính nền đất của chợ hiện nay. Chợ họp trên một bãi đất rộng, cạnh bờ sông Hồng và cầu Cốc Lếu. Trong chợ có nhiều lều lán dựng

lên, bên ngoài sân chợ là bãi đất trống rất rộng, có các gốc cây gạo to để buộc ngựa của đồng bào từ các bản, làng trong huyện xuống và các vùng lân cận đến. Chiều thứ 7, các tộc người từ các huyện lân cận xuống chợ, người Hmông mang theo cây kèn, sáo, thậm chí dắt thêm con chó hoặc con gà xuống chợ để đổi hoặc bán, người Dao, người Tày, người Giáy, người Hà Nhì từ Bát Xát cũng đi chợ để vui, để chơi chợ. Đến chợ, đồng bào thường buộc ngựa vào gốc cây, rồi quây quần thành từng nhóm, tự do hát múa, thổi kèn, thổi sáo, những đôi trai gái thì ngồi gốc cây xâu chỉ, luồn kim thì thầm tâm sự suốt đêm. Đến chợ có thêm bạn mới, duyên mới, nhiều đôi trai gái nên bạn, nên vợ nên chồng. Sáng hôm sau, họ lại xem hàng hóa trong chợ, mua sắm, trao đổi những thứ hàng cần thiết cho gia đình, rồi nhâm nhi chén rượu bên các quầy hàng ăn uống. Hàng hóa ở chợ có muối, cá mắm được cư dân miền xuôi mang đến bán. Trong chợ có một vài quầy bán đồ ăn như thắng cố, bún, mỳ, cơm, rượu... Người bán hàng ăn trong chợ có một số người Việt ở miền xuôi và người dân địa phương... Người Hmông hoặc người Dao khi xuống chợ cũng mang theo sản vật có sẵn như mận, đào, thảo quả... Theo lời kể anh Nguyễn Văn K, 47 tuổi, tiểu thương chợ Cốc Lếu, phường Cốc Lếu: “Trước đây bà nội anh bán muối và bún ở chợ, buổi sáng chủ nhật chợ đông khách lắm. Người dân tộc ở địa phương mang đào xuống chợ bán, chỉ cần một vài đồng xu tiền mới là mua

được cả nón đào, hay họ mang theo những con cá suối vài cân xuống chợ, mất mấy đồng bạc là mua được con cá to, nếu tốt với họ, mời họ về nhà chơi hoặc thân hơn họ có thể cho mình cả nón đào hay xách cá to". Anh K nhận xét "người dân tộc họ thật thà và thảo lăm, nếu tốt họ cho mình cả nón đào ngon, thậm chí còn nhận anh em kết nghĩa"⁽³⁾.

Từ khi biên giới Việt - Trung mở cửa trở lại (từ năm 1991), các liên hệ trao đổi của người buôn bán ở chợ Cốc Lếu với các chợ trong vùng và các vùng lân cận, đặc biệt là với hệ thống chợ bên kia biên giới được tăng cường hơn. Đó là mối quan hệ của những người Kinh ở chợ với người ở miền xuôi, quan hệ giữa người Kinh với tộc người sở tại, giữa các tộc người sở tại với nhau, giữa người sở tại với người đồng tộc ở bên kia biên giới, giữa người Việt với người bên kia biên giới...

2. Mối liên hệ giữa các chợ vùng biên ở tỉnh Lào Cai

Sự hình thành và phát triển của hệ thống chợ ở vùng biên giới Việt - Trung ở tỉnh Lào Cai đã tạo thành một mạng lưới chợ, theo chu kì chợ phiên trong từng tháng. Các phiên chợ được chia thời gian họp trước sau theo một tuần tự nhất định tạo ra một sự lưu thông hàng hoá theo một "vòng khép" (giống như chu kì chợ phiên ở miền xuôi). Cứ như vậy, quanh năm suốt tháng, ngày nào cư dân ở vùng biên cũng có điều kiện trao đổi hàng hoá trong các chợ phiên. Tại các phiên chợ này, hàng hoá được cư dân

mang đến trao đổi chủ yếu là lâm thổ sản như nấm hương, chè, gỗ thông, mật ong, cánh kiến,...

Theo số liệu thống kê của Niên lịch Công thương Mậu Tuất năm 1958, tỉnh Lào Cai thuộc khu Lao Hà Yên có 11 chợ thuộc 4 huyện (Sa Pa, Bảo Lài, Bắc Hà, Bát Xát) (xem Bảng 1).

Bên cạnh hệ thống các chợ thị trấn huyện lỵ và khu vực thành phố, các chợ ở khu vực nông thôn vùng cao Lào Cai cũng phát triển mạnh. Đến nay, số lượng các chợ ở tỉnh Lào Cai tăng lên nhanh chóng (xem Bảng 2).

Cuối thập kỷ 80 của thế kỷ XX, Lào Cai xây dựng nhiều chợ ở vùng biên giới như chợ Bản Sen, chợ Tả Gia Khâu ở huyện Mường Khương; chợ Cốc Ly, chợ Bản Liễn ở huyện Bắc Hà; chợ Vĩnh Yên, chợ Điện Quan, chợ Long Khánh ở huyện Bảo Yên. Đặc biệt, từ sau khi tái lập tỉnh cho đến thập niên đầu thế kỷ XXI, hàng loạt chợ ở các xã vùng cao đã được xây dựng như chợ Thanh Bình, chợ Cao Sơn, chợ Chậu, chợ La Pán Tẩn, chợ Lùng Vai ở huyện Mường Khương; chợ Nậm Lúc, chợ Cốc Ly, chợ Bản Liễn ở huyện Bắc Hà; chợ Cán Cấu, chợ Sín Chéng, chợ Bền Bản, chợ Cốc Cù ở huyện Si Ma Cai; chợ Nậm Tha, chợ Dương Quý, chợ Minh Lương, chợ Chiềng Keng ở huyện Văn Bàn; chợ Bản Dền, chợ Thanh Phú ở huyện Sa Pa⁽⁴⁾...

Như vậy, hệ thống các chợ ở tỉnh và thành phố Lào Cai đã có mối liên hệ với nhau từ rất sớm trong lịch sử. Sự phân bố các chợ cũng như ngày họp chợ đảm bảo

sự vận hành thông suốt của hệ thống chợ ở vùng biên tỉnh Lào Cai. Điều đó chứng tỏ, các chợ ở vùng biên này đều có mối liên kết với nhau, bởi các hoạt động trao đổi hàng hóa và buôn bán giữa các cộng đồng cư dân và các tộc người từ lâu đã

trở thành hoạt động không thể thiếu ở vùng biên này. Trong bối cảnh vùng biên tỉnh Lào Cai, trao đổi mua bán hàng hóa càng trở nên quan trọng trong hoạt động sinh kế của các tộc người ở đây.

Bảng 1: Chợ ở khu Lao Hà Yên năm 1958

Stt	Tên chợ	Ngày họp	Sản phẩm đặc biệt
Tỉnh Lào Cai			
1	Lào Cai	Chủ nhật	Nấm hương, gỗ thông, hoàng liên, mây
Huyện Sa Pa			
2	Thị trấn Sa Pa	6 ngày 1 phiên	Nấm hương, gỗ thông, hoàng liên, mây
Huyện Bảo Lài			
3	Mường Khương	6 ngày 1 phiên	Nấm hương, gỗ thông, hoàng liên, mây
Huyện Bắc Hà			
4	Bắc Hà	6 ngày 1 phiên	Chè, thuốc phiện
5	Lùng Phình	6 ngày 1 phiên	Chè, thuốc phiện
6	Si Ma Cai	6 ngày 1 phiên	Thuốc phiện
Huyện Bát Xát			
7	Bát Xát	5 ngày 1 phiên	Thảo quả, thuốc phiện
8	Mường Hum	6 ngày 1 phiên	Thảo quả, thuốc phiện
9	Y Tý	6 ngày 1 phiên	Thảo quả, thuốc phiện
10	Trịnh Lương	6 ngày 1 phiên	Thảo quả, thuốc phiện

Nguồn: Niên lịch Công thương Mậu Tuất (năm 1958)

Bảng 2: Mạng lưới chợ ở các huyện, thị tỉnh Lào Cai

STT	Tên chợ	Địa điểm	Ngày họp
Huyện Bát Xát			
1	Bán Xèo	X.Bán Xèo	Thứ Năm, Chủ nhật
2	Bát Xát	TT.Bát Xát	Thứ Năm, Chủ nhật
3	Trịnh Tường	X.Trịnh Tường	Chủ nhật
4	Mường Hum	X.Mường Hum	Chủ nhật
5	Bán Vược	X.Bán Vược	Thứ Tư, Chủ nhật
6	Cốc San	X.Cốc San	Chủ nhật
Huyện Bắc Hà			
7	Bắc Hà	TT.Bắc Hà	Chủ nhật
8	Bảo Nhai	X.Bảo Nhai	Thứ Năm
9	Lùng Phình	X.Lùng Phình	Chủ nhật
10	Nậm Lức	X.Nậm Lức	Thứ Bảy

11	Nàn Sán	X.Nàn Sán	Thứ Năm
12	Xín Chéng	X.Xín Chéng	Thứ Tư
13	Cốc Ly	X.Cốc Ly	Thứ Ba, Thứ Bảy
Huyện Si Ma Cai			
14	Si Ma Cai	TT.Si Ma Cai	Chủ nhật
15	Cán Cầu	X.Cán Cầu	Thứ Bảy
Huyện Mường Khương			
16	Mường Khương	TT.Mường Khương	Chủ nhật
17	Bán Lầu	X.Bán Lầu	Thứ Tư, Chủ nhật
18	Bán Xen	X.Bán Xen	Thứ Năm
19	Lùng Vai	X.Lùng Vai	Thứ Ba, Thứ Bảy
20	Lùng Khẩu Nhìn	X.Lùng Khẩu Nhìn	Thứ Năm
21	Cao Sơn	X.Cao Sơn	Thứ Năm
22	Pha Long	X.Pha Long	Thứ Năm
23	Tà Gia Khâu	X.Tà Gia Khâu	Thứ Sáu
Huyện Bảo Thắng			
24	Bến Dền	X.Gia Phú	Hàng ngày
25	Tằng Loóng	TT.Tằng Loóng	Hàng ngày
26	Phú Nhuận	X.Phú Nhuận	Thứ Năm, Chủ nhật
27	Làng Đo	X.Thái Niên	Thứ Tư, Chủ nhật
28	Phổ Lu	TT.Phổ Lu	Hàng ngày
29	Bắc Ngâm	X.Xuân Quang	Thứ Ba, Thứ Năm, Chủ nhật
30	Cốc Sầm	X.Phong Niên	Thứ Tư, Chủ nhật
31	Tông Già	X.Phong Hải	Thứ Hai, Thứ Sáu
32	Bán Cầm	X.Bán Cầm	Thứ Hai, Thứ Bảy
33	Bán Phiệt	X.Bán Phiệt	Thứ Hai, Thứ Sáu
Huyện Bảo Yên			
34	Long Khánh	X.Bảo Yên	Chủ nhật
35	Bảo Hà	X.Bảo Hà	Hàng ngày
36	Nghĩa Đô	X.Nghĩa Đô	Hàng ngày
37	Vĩnh Yên	X.Vĩnh Yên	Thứ 7
38	Điện Quang	X.Điện Quang	Hàng ngày
39	Phổ Ràng	TT.Phổ Ràng	Hàng ngày
Huyện Văn Bàn			
40	Khánh Yên	X.Than Uyên	Hàng ngày
41	Văn Sơn	X.Văn Sơn	Thứ Ba, Thứ Sáu
42	Dương Quý	X.Dương Quý	Thứ Năm, Chủ nhật
Huyện Sa Pa			
43	Sa Pa	TT.Sa Pa	Thứ Bảy, Chủ nhật

Nguồn: Tác giả tổng hợp năm 2015

3. Chợ Cốc Lếu với những liên hệ và trao đổi hàng hóa

3.1. Quan hệ mua và bán giữa chợ Cốc Lếu với các vùng

Chợ Cốc Lếu nằm ở vị trí thuận lợi trong việc thông thương với các tuyến giao thông đường bộ và đường sắt vận chuyển hàng hóa từ miền xuôi lên qua đường sông Hồng, nhất là tuyến đường sắt từ Hải Phòng - Lào Cai, Hà Nội - Lào Cai. Chợ Cốc Lếu trở thành điểm tập kết hàng từ miền xuôi lên để trao đổi với các tộc người trong vùng và xuất sang bên kia biên giới. Ngược lại, hàng hóa lâm thổ sản đặc sản của các tộc người ở địa phương được vận chuyển từ đây về các chợ miền xuôi.

Trước đây, các tiểu thương người Việt từ miền xuôi thường mang các loại hàng hóa như muối, cá mắm, chè, thuốc Lào, mỳ chính, vải, quần áo... bán và trao đổi với các tộc người thiểu số tại chợ Cốc Lếu vào ngày chợ phiên. Phiên chợ kết thúc, hàng hóa chưa bán hết, các tiểu thương tiếp tục mang tới tận các thôn, bản để bán hoặc đổi lấy sản phẩm khác của đồng bào như gạo, ngô, sắn... Mỗi chuyến đi chợ của các tiểu thương kéo dài từ một đến ba ngày. Theo lịch trình, họ mang hàng tới chợ bán cho các tộc người, lại tiếp tục thu mua hàng của các tộc người từ chợ Cốc Lếu như măng, mộc nhĩ, nấm hương, mật ong, sắn... mang về giao hoặc bán tại các chợ miền xuôi. Thậm chí, một số tiểu thương mang quần

áo, vải và muối lên bán tại chợ rồi mua gỗ, tre, nứa đóng bè vận chuyển về miền xuôi.

Kể từ khi biên giới mở cửa, hoạt động buôn bán giữa các tiểu thương ở chợ Cốc Lếu với bạn hàng ở các vùng và miền xuôi càng tăng cường hơn. Hàng hóa từ miền xuôi được tập kết tại chợ và hàng hóa Trung Quốc từ các chợ bên kia biên giới cũng được tập kết tại chợ Cốc Lếu một phần bán lẻ phục vụ cư dân địa phương, khách du lịch, phần lớn được mang về xuôi. Sau quá trình làm ăn lâu dài, các tiểu thương đã tạo cho mình một mạng lưới bạn hàng ở vùng lân cận và miền xuôi, từ đây, hàng hóa có thể chuyển qua đường tàu, ô tô về xuôi và ngược lại. Điều này chứng tỏ, chợ Cốc Lếu đóng vai trò là trung tâm giao thương của vùng ở khu vực biên giới Việt - Trung, vừa là nơi tập kết, vừa là nơi trung chuyển hàng hóa trong vùng và các địa phương khác trong cả nước.

Đến nay, ngoài bộ phận tiểu thương người Việt tham gia bán hàng ở chợ Cốc Lếu, còn có một nhóm tiểu thương (gọi là người mới) từ Hà Nội hay các tỉnh miền xuôi lên mang quần áo, vải do Việt Nam sản xuất lên giao cho các chủ hàng trong chợ Cốc Lếu. Sau đó, họ lại lấy hàng quần áo do Trung Quốc sản xuất từ một số chủ quầy trong chợ về giao bán cho người buôn bán ở miền xuôi. Một số người mới khác đến chợ Cốc Lếu lấy hàng điện tử, điện thoại, quần áo, valy, túi xách... có nguồn gốc từ Trung Quốc về xuôi bán giao hoặc bán lẻ. Số thương

nhân đến chợ Cốc Lếu mua hàng về xuôi ở hầu khắp các tỉnh trong cả nước. Ngoài ra, một số người mỗi cũng mang một số mặt hàng đặc sản của địa phương mình đến bán cho các tiểu thương trong chợ Cốc Lếu như kẹo lạc (Nam Định), mỳ khô (Bắc Giang), vải thiều khô (Hải Dương)... Một số tiểu thương ở các chợ lân cận như chợ Gốc Mít, Nguyễn Du, Kim Tân hoặc chợ Sa Pa... cũng đến chợ Cốc Lếu lấy thêm các mặt hàng đặc sản từ miền xuôi về bán. Hiện nay, số lượng những người mỗi đến chợ lấy hàng ngày càng nhiều. Chợ Cốc Lếu là trung tâm phân phối hàng hóa về miền xuôi và một số địa phương khác trong vùng.

3.2. Quan hệ mua và bán giữa chợ Cốc Lếu với các địa phương trong tỉnh

Ở đồng bằng, chợ thường phân bố ở các đầu mối giao thông, chợ vùng cao thường ở trung tâm khu dân cư. Chợ Cốc Lếu có mạng lưới chợ con rất rộng, thậm chí hàng hóa từ đây có thể tỏa đi khắp các chợ trong tỉnh. Đây là điểm tập kết hàng hóa từ bên kia biên giới sang để phân phối đi các tỉnh trong cả nước, đồng thời là nơi tiếp nhận hàng hóa từ vùng đồng bằng, vùng trung du qua các thương nhân, lái buôn, mỗi để đáp ứng nhu cầu của cư dân trong vùng và các vùng lân cận.

Nếu như chu kỳ họp chợ ở vùng đồng bằng tính trong một tháng thì các chợ phiên vùng cao tính gọn trong một tuần, kết thúc chu kỳ một tuần lại được tiếp tục ở tuần tiếp theo. Hầu hết chợ ở các huyện vùng cao Lào Cai đều họp theo chu kỳ

này. Một số huyện ít chợ như Sa Pa, Văn Bàn, chủ yếu họp vào ngày chủ nhật. Các chợ sẽ bổ sung cho nhau về ngày họp chợ để đảm bảo lúc nào cũng có chợ họp trong vùng. Cơ cấu chợ phiên là cách bổ sung tốt nhất về cơ cấu hàng hóa giữa các chợ, giữa vùng - vùng. Phương thức trao đổi này đảm bảo cho sự lưu thông hàng hóa trong vùng thuận lợi hơn.

Hàng hóa ở chợ rất phong phú và đa dạng nhưng có sự khác nhau rõ rệt. Nếu như các chợ ở đồng bằng hàng hóa chủ yếu là các loại rau quả và nông phẩm (lúa gạo...), các chợ vùng cao rất sẵn các loại hàng hóa là lâm thổ sản như nấm, măng, mộc nhĩ... hay các loại dược liệu quý như thảo quả, hồi, quế, xuyên khung,... Các loại lúa, ngô do đồng bào sản xuất chỉ đáp ứng được một phần nhỏ nhu cầu tiêu dùng hàng ngày. Các sản phẩm này được các tộc người trong vùng mang tới chợ bán để mua các nhu yếu phẩm và đồ gia dụng... Hàng hóa ở các chợ vùng được các tiểu thương tới đây mua và bán lại ở chợ Cốc Lếu hoặc chuyển về xuôi, ngược lại, các tiểu thương cũng mang hàng hóa khác như đồ điện, đồ dùng gia đình, nông cụ sản xuất... đến bán.

Theo lịch, các chợ thường họp theo phiên, theo một chu kỳ nhất định. Chính vì thế, người bán hàng ở chợ này có thể tham gia bán hàng ở một số chợ khác trong vùng. Lịch họp các chợ luân phiên nhằm tạo nên sự liên kết vô hình để hút khách hàng. Các tiểu thương vừa bán hàng ở chợ Cốc Lếu, đồng thời bán ở chợ

Mường Khương, Mường Hum hay Sa Pa, họ căn cứ vào lịch phiên để đảm bảo lịch đi chợ đều đặn. Hàng hóa ở các chợ vùng cao phân theo đặc trưng từng chợ, có thể mỗi chợ có một loại hàng hóa riêng, nổi bật như chợ Simacai chuyên buôn bán trâu. Tác giả đã tham dự một phiên chợ Simacai ở Lào Cai vào ngày chủ nhật, chợ đông vui, tấp nập người mua bán, nhộn nhịp nhất là khu vực bán quần áo, bán đồ ăn và khu vực bán trâu... Đặc biệt, chúng tôi đã quan sát cuộc mua bán trâu ở chợ Simacai, các lái trâu từ nhiều nơi trong vùng đến mua trâu, thậm chí một số lái trâu từ miền xuôi cũng lên mua trâu, mục đích chính là làm thương phẩm cho các nhà hàng lớn. Như vậy, hàng hóa ở chợ Cốc Lếu không chỉ có những sản phẩm do các tộc người thiểu số mang đến trao đổi mà còn có hàng hóa từ miền xuôi mang lên. Cũng từ đây, các sản phẩm đặc trưng ở miền núi được các thương nhân mang về xuôi. Sản phẩm hàng hóa đa dạng, nhiều hàng mang đặc tính từng vùng từng miền đều có mặt ở chợ. Như vậy, chợ Cốc Lếu là một khu vực khá năng động về kinh tế và độc đáo về văn hóa tộc người ở vùng biên giới Việt - Trung.

3.3. Quan hệ mua và bán chợ Cốc Lếu với các địa phương và dân tộc ở Trung Quốc

Trước đây, các tộc người buôn bán ở chợ Cốc Lếu thường mang các sản phẩm đặc trưng trong vùng sang trao đổi với các tộc người ở Hà Khẩu. Mỗi giao

thương này diễn ra từ rất sớm trong lịch sử, tạo nên sự giao lưu khá đa dạng ở vùng biên, đồng thời, tạo sự liên kết giữa các tộc người tại khu vực này.

Chợ Cốc Lếu là trung tâm tập kết số lượng hàng hóa từ Trung Quốc về lớn nhất trong vùng. Hàng được vận chuyển từ Hà Khẩu về chợ Cốc Lếu khoảng gần 1km, đường sá rộng và thông thoáng tạo điều kiện thuận lợi cho việc chuyển hàng về, hơn nữa, hệ thống dịch vụ như xe ôm, xe thồ, xích lô, cừ vạm ở biên giới cũng giúp cho việc chuyển hàng nhanh chóng hơn.

Hàng hóa được chuyển ở chợ và đại lý sản xuất từ Trung Quốc về như đồ điện tử, điện thoại, quần áo, giày dép, đồ sắt, đồ chơi trẻ em, rau và hoa quả... Lượng hàng hóa này được các tiểu thương người Việt sang Trung Quốc nhập về hoặc các thương nhân Trung Quốc mang giao hoặc người mỗi mang hàng về.

Một số sản phẩm đặc trưng ở chợ Cốc Lếu từ miền xuôi lên như vải khô, mỳ khô, bánh kẹo, thuốc lá, cafe từ chợ Cốc Lếu bán phục vụ khách du lịch từ Trung Quốc sang hoặc một số người bán hàng rong mang sang bán rong ở khu vực Hà Khẩu.

Quá trình giao lưu, trao đổi hàng hoá từ chợ Cốc Lếu cùng với hệ thống chợ vùng biên ở tỉnh Lào Cai với mạng lưới chợ ở vùng cửa khẩu Hà Khẩu đã cho thấy bức tranh kinh tế ở vùng biên đã và đang khởi

sắc. Các hoạt động buôn bán, trao đổi hàng hoá ở chợ vùng biên này không chỉ được tăng cường mà các mối quan hệ xã hội, liên kết trong buôn bán, giao thương cũng được gắn kết chặt chẽ hơn giữa những tiểu thương người Việt và thương nhân người Hoa trong bối cảnh kinh tế thị trường năng động ở vùng biên này.

Thêm vào đó, sự phát triển mạnh mẽ của kinh tế vùng biên cũng kéo theo những tệ nạn xã hội và các vấn đề khác như ma túy, buôn lậu, mại dâm và đặt công tác an ninh trật tự của vùng biên trước những thách thức gay gắt. Nhất là việc buôn bán hàng cấm, vũ khí nóng, thuốc kích dục,... ở chợ Cốc Lếu và khu vực chợ biên giới. Hơn nữa, một số mặt hàng cấm, hàng nhái, hàng không rõ nguồn gốc được tập kết ở chợ và ở khu vực vùng biên đang tràn ngập thị trường. Số hàng hoá này được mang về xuôi và sang các tỉnh lân cận. Vì vậy, đây là vấn đề nóng ở vùng biên này, cần có những giải pháp kịp thời để từng bước hạn chế tình trạng trên.

Kết luận

Quá trình giao lưu, trao đổi hàng hoá không chỉ có lịch sử lâu đời mà còn được tiếp tục phát triển và đóng vai trò quan trọng trong việc phát triển ổn định ở vùng biên của quốc gia. Đặc biệt, chợ Cốc Lếu nằm ở vị thế giao thương rất thuận lợi, là trung tâm điểm cho việc liên kết và trao đổi với hệ thống các chợ trong vùng.

Hàng hóa từ chợ Cốc Lếu có thể tỏa đi tới các chợ trong vùng và ngược lại hàng hóa từ các chợ trong vùng được mang đến chợ Cốc Lếu. Các tiểu thương ở chợ Cốc Lếu cũng xây dựng được các mối quan hệ với các bạn hàng trong vùng và bạn hàng ở chợ bên kia biên giới. Chính vì vậy, chợ Cốc Lếu đã phát huy được vai trò địa - kinh tế của mình với mạng lưới chợ trong vùng, đồng thời khẳng định vai trò trung tâm của chợ Cốc Lếu trong trao đổi hàng hóa ở vùng biên giới Việt - Trung.

Như vậy, ở vùng biên giới Việt - Trung, hệ thống chợ và các cửa khẩu không chỉ là trung tâm, là bộ mặt kinh tế của vùng, đóng vai trò rất quan trọng trong quá trình giao lưu, trao đổi hàng hoá không chỉ trong vùng, nội vùng, liên vùng mà còn xuyên biên giới. Vì vậy, để chợ vùng biên thực sự là điểm kinh tế và văn hoá tộc người, ngoài những cơ sở và những hoạt động hiện nay cần có một số thay đổi, cải tiến để xây dựng chợ vùng biên trở thành một môi trường kinh tế, nhân văn.

Mặc dù vậy, những thách thức trong quá trình trao đổi hàng hoá ở vùng biên, chợ vùng biên, nhất là vấn đề buôn lậu và tệ nạn xã hội, buôn bán phụ nữ, trẻ em cần xử lý kịp thời hơn nữa.

Chợ vùng biên vừa là địa bàn trọng yếu về an ninh quốc gia, vừa là địa bàn cộng cư của các tộc người. Vì vậy, xây dựng và tổ chức một môi trường kinh tế

nhân văn là một việc làm cần thiết, góp phần vào việc phát triển bền vững vùng biên cương của tổ quốc.

CHÚ THÍCH:

(1) Theo Đại Từ điển tiếng Việt - NXB Văn hoá Thông tin - 2004 (tr.155)

(2) Niên lịch Công thương Mậu Tuất (1958), *Chợ miền Bắc Việt Nam*, Bộ Thương nghiệp xuất bản.

(3) Tư liệu phỏng vấn của tác giả, ngày 12/12/2015.

(4) Trần Hữu Sơn (2014), “Hiệu quả hoạt động của chợ vùng cao Lào Cai dưới góc nhìn Nhân học”, *Tạp chí Dân tộc học*, số 4.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Christine Bonnin (2014), *Những trao đổi địa phương và buôn bán trâu tại chợ ở vùng cao Việt Nam (tỉnh Lào Cai)*, *Tạp chí Dân tộc học*, số 4, tr.72-83.

2. Phạm Thiện Duật (2000), *Phạm Thiện Duật toàn tập*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.

3. Đại Từ điển tiếng Việt (2004), Nxb. Văn hoá Thông tin, Hà Nội.

4. Dương Văn Hà (1972), *Hội và chợ vùng cao*, *Tạp chí Văn hóa nghệ thuật*, số 14, tr. 60-62.

5. Lý Hải (1995), *Chợ - một trung tâm văn hóa ở vùng cao*, *Tạp chí Văn hóa dân gian*, số 4, tr. 21-24.

6. Lê Đức Hùng (2000), *Chợ vùng cao Bắc Hà - Lào Cai*, Khóa luận tốt nghiệp, lưu tại Thư viện Khoa Lịch sử, trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn Hà Nội.

7. Nguyễn Chí Huyền và cộng sự (2000), *Nguồn gốc lịch sử tộc người vùng biên giới phía Bắc Việt Nam*, Nxb. VHDT, Hà Nội.

8. Hoàng Nam (2003), *Từ lễ hội đến chợ hội - Một giải pháp bảo tồn, phát huy bản sắc văn hóa của hai dân tộc Tày, Nùng ở Lạng Sơn*, *Tạp chí Dân tộc học*, số 6, tr.11-15.

9. Lê Thị Mai (2004), *Chợ quê trong quá trình chuyển đổi*, Nxb Thế giới, Hà Nội.

10. Niên lịch Công thương Mậu Tuất (1958), *Chợ miền Bắc Việt Nam*, Bộ Thương nghiệp xuất bản.

11. Nguyễn Đức Nghinh (1979), *Chợ chùa ở thế kỷ XVII*, *Tạp chí Nghiên cứu lịch sử*, số 4, tr.53-65.

12. Nguyễn Đức Nghinh (1980), *Mấy nét phác thảo về chợ làng (Qua những tài liệu các thế kỷ XVII, XVIII)*, *Tạp chí Nghiên cứu lịch sử*, số 5, tr.50-64.

13. Nguyễn Đức Nghinh (1981), *Chợ làng, một nhân tố củng cố mối liên hệ dân tộc*, *Tạp chí Nghiên cứu lịch sử*, số 5, tr.26-27.

14. Hà Thị Kim Oanh (1997), *“Chợ tình” của người Dao đỏ Sa Pa*, *Tạp chí Dân tộc học*, số 1, tr. 75-76.

15. Trần Hữu Sơn (2004), *Xây dựng đời sống văn hóa ở vùng cao*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội.

16. Trần Hữu Sơn (2014), *Hiệu quả hoạt động của chợ vùng cao Lào Cai dưới góc nhìn Nhân học*, *Tạp chí Dân tộc học*, số 4, tr. 61-71.